

חלק זה של ג'דל כולל שלושה מאמרי דעה המנסים לאפיין ולנתח כמה מצורות האלימות בחברה הפלסטינית בישראל.

במארה "אלימות השוק החופשי – שינוי פני העיר והגליית תושביה בשתיקה מוחלטת: יפו" מדגישה יסמין דאהר את הקשר הבל-יינתק בין פרויקט יהוד "הערים המעורבות" כולן ובין השקעות השוק החופשי.

במאמר הדעה השני, "האלימות בקרב תלמידים במערכת החינוך", מתמקד ד"ר ח'אלד אבו עסבה בסוגיית האלימות בבתי הספר, ומדגיש כי בתי הספר שלנו הפכו לזירת קרב וכי יש לאבחן את שורשי הבעיה. הוא מצביע על אחריותנו כחברה, ועל הצורך באסטרטגיה ובהתערבות אקטיבית המבוססת על חקר הגורמים לאלימות.

במארה "איך לקרוא את האלימות נגד הנשים הפלסטיניות בישראל?" מנכיחה ד"ר נאדרה שלהוב-קבורקיאן את סיפורה של סלווה, המגלמת את מצבה של האישה שאיבדה את ביתה ומולדתה: אם צעירה שאיבדה את יכולתה להגן על ביתה ורעיה הסובלת ייסורים. סיפורה של סלווה משקף במידה רבה את האינטראקציה בין הקולוניאליזם ובין האלימות הפטריארכלית, המובילה בעצמה לאלימות נגד נשים.

האלימות הפנימית כמראה של האלימות מצד המדינה

המאמרים בגליון זה של ג'דל מזהירים אותנו מפני סכנת האלימות הנפוצה בתוכנו. המצב הנוכחי מתאפיין בעלייה בלתי נשלטת ומתמשכת באחוזי הפשיעה ובהופעת צורות חדשות של אלימות. המדינה ומוסדותיה, האחראים לתנאי החיים של האזרחים, אינם מתייחסים לנושא ואינם מספקים שירותי הגנה או הרתעה חרף העלייה במספר מבקשי העזרה. מצב זה דורש מכולנו – יחידים, ארגונים ומוסדות – להתייחס לנושא מתוך פרספקטיבה רחבה ולנקוט התערבות מהירה ומקיפה המביאה בחשבון את מכלול הגורמים המובילים לאלימות.

המאמרים בגליון זה מנסים לאבחן את הסיבות לאלימות תוך סקירת המצב הקיים. חלקם מצביעים על סיבות קהילתיות, דפוסי חינוך ומושגים שאנו מפנימים, כיחידים וכמוסדות, בפרקטיקה של היחסים בינינו. רובם מדגישים את האינטגרציה בין שלל הגורמים הפוליטיים, החברתיים והפוליטיים הקשורים במעמדנו הפוליטי במדינה – מעמד שמשקף את האלימות המבנית המופעלת נגדנו, ומשתקף בהדרה של האזרחים הערבים בכל תחומי החיים, בהצרת מרחב המחיה שלנו ובעקירה המתמשכת המופעלת במסווה של "פיתוח", "שיפור" וכן הלאה, במטרה לייחד את המרחב. כל אלה יוצרים תסכול ולחץ המביאים לשימוש באלימות.

חשובה לא פחות המלחמה שעלינו כחברה לנהל נגד מנהגים, מושגים ופרקטיקות הרווחים אצלנו, הנותנים לגיטימציה לצורות שונות של אלימות. האחריות לטיפול באלימות הפנימית היא שלנו כחברה, אך עם זאת אל לנו לשכוח את אחריותה של המדינה למחסור בתוכניות, תקציבים ושירותים לטיפול בתופעה. אנו מטילים את האחריות על המדינה, שאינה נוקטת צעדים משמעותיים לטיפול באחזקת כלי הנשק ובפשע הנפוצים ביישובינו. אנו רואים במדינה אחראית עיקרית לריבוי מעשי האלימות נגדנו ובתוכנו כתוצאה מן האפליה הממוסדת והצרת מרחב המחיה שלנו. מדיניות זו מופעלת נגדנו בין היתר באמצעות המשטרה, ובאה לידי ביטוי בפרקטיקה הגזענית והאלימה של המדינה המקבלת כיסוי חוקי, ומתלווה לחוקים גזעניים כמו חוקי הקרקעות והאזרחות, וכן להצהרות של מנהיגים ובכירים במערכת הביטחון הרואים בנו גיס חמישי ואיום ביטחוני.

איננו סומכים על המדינה ועל הצלחתה לבלום את התפשטות האלימות והפשע בחברה הערבית, כי איננו מאמינים שהיא מעוניינת בכך; יתרה מזו, אנו סבורים כי המדינה מפיקה תועלת מן האלימות בחברה שלנו. אנו מטילים על המדינה את האחריות הישירה ליצירת תנאים חברתיים וכלכליים חמורים, כמו אבטלה ועוני, המהווים קרקע פורייה לצמיחה של אלימות בקרבנו ולהפעלת אלימות נגדנו. בה בעת, איננו פוטרם את המדינה מאחריותה ומתפקידה לפעול ברצינות כדי לטפל בבעיה.

אלימות השוק החופשי

שינוי פני העיר ועקירת תושביה בשתיקה מוחלטת: יאפא

יסמין דאהר*

"אלימות היא כשלעצמה כוח כלכלי" (קרל מרקס)

ייסורי הנכבה, בהיותה אירוע מכונן אך גם מתמשך (מבחינת החוויה והמציאות גם יחד), מתגלמים בין היתר בעיר יאפא. לאחר כיבושה נהרסו החלקים הערביים של העיר, המרחב נחסם בפני התושבים, ואחרי 1948 הם למעשה נכלאו עד שהמדינה גמרה להשתלט על בתיהם ורכושם. מאוחר יותר, בשנות השישים, כוננה יאפא מחדש כעיר של מהגרים יהודים שהמדינה יישבה בבתיהם של הפלסטינים, או אפשרה להם להתחלק עם הפלסטינים באותו מרחב ובאותו בית. מאמצע שנות השישים ועד אמצע שנות השמונים הונהגה ביאפא מדיניות מכוונת של הזנחה, פינוי והריסת בתים – מדיניות שהונהגה בידי מסודות ציבור (כמו העירייה) וחברות ממשלתיות (כמו עמידר, חלמיש וקק"ל, שהשתלטה על הבתים שם בשנת 1948). העירייה תכננה להקים שכונות מגורים יפות ונקיות בעג'מי ובג'בליה, ולכן רצתה לפנות מהן את התושבים "הוותיקים"! ולרוקן אותן כדי שהכלים יעבדו בחופשיות. היהודים שמצאו בתי מגורים אחרים נטשו, ואילו הערבים סירבו להתפנות, למרות כל ההזנחה המכוונת ואף כי נאסר עליהם לבצע אפילו את השיפוץ הפעוט ביותר בביתם. למעשה נאסרו כל פעולות השיקום החוקיות.¹

אלימות הפיתוח

שנות התשעים היו "התקווה" החדשה של עיריית תל אביב-יפו, שגילתה את האוצר הטמון ביאפא – העיר העתיקה השוכנת לחוף הים התיכון. אך הפעם, וכדי להצליח להקים שכונות נקיות, היה צריך לנקוט דרכים אחרות, שאינן שונות מן ההזנחה וההצרה המכוונות, מלבד באלימות של כוח הקנייה. העירייה החלה לעודד את השוק החופשי כדי למשוך ליאפא השקעות. כדי להפיג את חששותיהם של המשקיעים מפני המגורים ב"עיר שיש בה ערבים" ולעודד אותם, העירייה יצאה בקמפיין תקשורתי בניסיון לייפות מציאות קשה ביותר – והמציאות אכן יופתה בצורה מכוערת ועוותה בצורה יפה.

עיון זריז באתרים של החברות המשווקות ומשקיעות בבנייני מגורים ומסחר ביאפא יכול ללמד אותנו איך תופסים המשקיעים את יאפא; בעיניהם היא אינה יותר מסחורה קלה למכירה במחיר יקר מאוד. באתרים אלה לא תקראו ולא תשמעו על תושביה שנדחקו לשולי הפיתוח וההשקעות הללו לקראת הוצאתם מהעיר. בעיני המשקיעים, יאפא

¹ ר' דוח "החברה הפלסטינית ביפו", בעריכת ד"ר דניאל מונטרסקו, 2007, ארגון שתי"ל.

של היום היא "חלון לים התיכון", ומחירה נקבע לפי הנוף הנשקף מן הבית אל הים או לפי המרחק ממנו. התושבים אפילו לא זכו ליהנות מהחיים האורבניים "הטבעיים" – התוצאה הטבעית של הפיתוח והעושר הנערם על החופים. חיי העיר, בכל המובנים (בתי ספר, אוניברסיטאות, בתי קולנוע ומתקנים ציבוריים), פורחים בתל אביב, וזו נהנית מהם. כל מה שיאפא מציעה להם (ורק להם) הוא למעשה בית חם ומוגן על החוף, הנמכר במילוני דולרים ליהודים מצרפת ומארצות הברית.

האלימות שביופי

שיטת הבנייה החדשה ביאפא מספקת אשליית ביטחון: הקהילות המגודרות (gated communities) אינן נפוצות בישראל, אולי למעט בהתנחלויות. האדריכלים מתאמצים ללמוד וליישם את השיטה, שתחילתה בדרום אפריקה ובארצות הברית כבנייה לעשירים בשל פחדם מפני "תקיפה" של העניים. בנייה גטואיסטית כזו לא קיימת אפילו באירופה או בקנדה, אבל היא הועתקה אל יאפא. בישראל משמעה הוא בפשטות האפשרות לנהל חיים בלי הצורך לצאת מן המתחם המגודר. אפשר למצוא בו קניונים, חניונים, מסעדות, בתי קפה, גן ילדים וכן הלאה, והכול כמובן תחת פיקוח ביטחוני מבוצר, מוגן במצלמות הפועלות בכל שעות היממה ומונעות מכל עובר אורח להיכנס אליו ללא רשות. שיטת בנייה זו נמצאת בתנופה ביאפא. פרויקט "הרובע" המוקם ביאפא, למשל, נראה יפה מאוד על הנייר והשרטוטים: הוא מתוכנן בטכניקות החדשות ביותר, אבל למעשה הוא שובר את המשכיות המרחב הציבורי, מסתיר את חייהם של אנשים מסוימים מאחורי גדרות יפות וצבעוניות, גבוהות ומוגנות, ומותיר את חייהם של יתר האנשים מופקרים, חשופים ומצולמים מחוץ לגדרות. זו ארכיטקטורה המלווה בדיבור של פחד מהמקום, בצורך סמוי להתחבא, אך בלי להתנתק מן החלון המשקיף לים התיכון. בקצרה, זהו קיום לא טבעי, אפילו אלים. אבל כל עוד השוק החופשי מאפשר זאת, אפשר לחבר בין העיר האמיתית (תל-אביב) ובין הבית "הבטוח" (יאפא).

איפה התושבים הערבים

אי אפשר לנתק את הקשר בין פרויקט הייחוד של כל "הערים המעורבות" ובין ההשקעות של השוק החופשי. מדובר בקשר הדוק, ואפשר אף להגיד שבהקשר של ארצנו הוא קשר היסטורי, ולא קשור רק למדיניות הכלכלית הגלובלית. ברור שהערבים הפלסטינים אינם קהל היעד של אותן חברות ענק. לא זו בלבד, אלא שפרויקטים אלה של תכנון ובנייה פוגעים בראש וראשונה בהם ומאלצים אותם להגר (גם אם לפעמים מדובר בהגירה שקטה ובלתי נראית) ומונעים את המשך חייהם הטבעיים (הבנייה והשיכון), משום שהם מציעים בתי מגורים שערביי יאפא לא יכולים אפילו לחלום להתחרות עליהם; מצד שני, חברות אלה ממשיכות לחפש ללא הרף כל חלקת קרקע שאפשר לקנות כדי להשתלט עליה, כדי שהפיתוי יהיה גדול מכל התנגדות, ובמיוחד לאור הידרדרות המצב הכלכלי בקרב בני מעמד הביניים והפועלים. התייקרות מחירי הבתים והקרקע משמעו הכפלת יוקר תנאי המחיה בתוך שנים אחדות, עד כדי כך שתושבי יאפא יאלצו להיפלט ממנה פעם נוספת, אל ערים כמו לוד ורמלה, שבהן הם יכולים

למצוא מפלט מפני הפיתוח. כדי לא לחטוא לאמת יש להזכיר כי העירייה ומשרדי הממשלה עושים ככל יכולתם לסייע ל"השקעות" אלו. כך למשל, כבר חמש שנים שסכנת ההריסה מאיימת על יותר מ-500 בתים ביאפא.

"הערים המעורבות", שהיו פעם סיוט, יהפכו בתוך שנים ספורות לחלום ורוד. (האין זה מה שעושה ישראל בדרך כלל? היא מלמדת אותנו אהבה כמו שנאה, ומכוננת מחדש את התחושות שלנו בצורה אלימה). מונטרסקו כותב שהמושג "ערים מעורבות" עבר ארבעה שלבים. השלב השלישי הוא הכיבוש של 1948, כאשר השיח הציוני התמקד ב"צורך לכוונן מחדש את הערים שנכבשו 'כערים עבריות' או 'ישראליות'". בעיני הממשל, מצבה של יאפא כ"עיר מעורבת" הוא מצב זמני בלבד, שיוביל לכינונה מחדש כ"עיר עברית" מכל הבחינות.² הבנייה והפיתוח מוכיחים זאת.

הכוחות המניעים את אלימות הפיתוח והבנייה משפיעים באופן ישיר על האלימות בתוך החברה. התושבים הערבים המקומיים נתונים תחת המכבש של התפוררות המרחב הציבורי. עד לפני שנים מעטות הצליחו התושבים לייצר אסטרטגיות וכלים פשוטים כדי לשמור לעצמם את המרחב, לשלוט בו, לחוש שייכות אליו מתוך ההימצאות בתוכו, ואף להסדירו כמקום של משחק לילדים, להקים בו סוכות אכלים ולקיים בו חתונות. היום הבנייה מתרחשת בין הבתים ולצדם, מונעת את המשכיות וקוטעת אותה. דבר זה חונק את הילדים והצעירים ומותיר אותם לכל הפחות חסרי מעשה. מיעוט פעילות חברתית, תרבותית וחינוכית והיעדר מרקם עירוני ביאפא הופכים את אלימות המטרה למודל לחיקוי. הצעירים רואים איך העיר צומחת ומתפתחת ואיך היא מדירה אותם ומשאירה אותם ללא תעסוקה או חיים מכובדים, כלומר ללא אמצעים לחיות בה. היא משאירה אותם לייאוש. דור חדש גדל כשהוא נתון לאלימות ככלי הצלה או כערוץ של ביטוי לתחושות הכעס והמיאוס שלהם. כבר לא קל לשלוט בדור הזה. האלימות הפנימית משתקפת בהתגברות האלימות נגד נשים בתוך המשפחה, בגניבות ברחובות, בתחושת חוסר ביטחון אישי, בנשירה מבתי ספר, בעיוות השפה והתרבות, ובאחוז גבוה של צעירים עד גיל שלושים שנעצרו יותר מפעם אחת בחייהם. "ההשקעה", "הפיתוח", "הבנייה" ו"העצמת התושבים" – אלה הם המושגים של השיח המדובר והנראה של מדינת השוק החופשי והייהוד המתמשך, המתנהל סביב ה"אסתטיקה", "מותרות החיים" ו"הביטחון האישי והמשפחתי". זה תהליך נקי מאוד, חסר רעש וריגוש, ועם הרבה אבק בתים הצומחים לגובה וקוברים תחתיהם את ההיסטוריה. הבולדוזרים באים רק אחרי שכוחות השוק החופשי כבר מפלסים את הדרך, אחרי שמדיניות העירייה מנקה את מה שנותר מן התושבים שהתנגדו לגירוש.

חנה ארנדט מזכירה לנו שיד האלימות היא הכלי ולא המטרה שלה. יתכן שיאפא של 2020 תהיה עיר החוף היפה ביותר באזור (זאת כמובן אם נתעלם מיופיה לפני כיבושה והריסתה ב-1948), אבל יאפא זו לא תהיה קשורה

² ש.ם.

להיסטוריה של 500 שנות ציביליזציה, והיא אינה יאפא הקשורה בנו הפלסטינים שחיו בה וחוו את שגשוגה הכלכלי והתרבותי.

יסמין דאהר היא מרצה לפילוסופיה בחוג ללימודי תרבות באוניברסיטת ביר זית, פעילה חברתית ופוליטית ותושבת יפי

כיצד יש לקרוא אלימות נגד נשים פלסטיניות בישראל?

נאדירה שלהוב-קיבורקיאן*

ההיסטוריה של האלימות נגד נשים בהקשרים קולוניאליים מגלה כי לקולוניות הוחדרו אידיאולוגיות מגדריות שונות (ראו לדוגמה, Mama, 1977; Fanon, 1980) שניכרות בהן השפעות פנימיות (כמו למשל דיכוי פטריארכלי; פיקוח על מיניותה של האישה ועל זכויותיה הגופניות; קיצוניות ופונדמנטליסטיות; יריבויות ומאבקים שבטיים וקהילתיים וכיתתיות) או חיצוניות (כמו הכישלון הגלובלי להכיר בעוולות ו/או למנוע אותן; ופלישות צבאיות), והן ניזונות מתנאים תרבותיים, כלכליים ופוליטיים המקיימים ביניהם יחסי גומלין מורכבים. אלימות נגד נשים בהקשרים קולוניאליים לא רק השפיעה על הציבור בספירה הפרטית, אלא גם הבהירה כי האישי הוא פוליטי, וכי הפוליטי-כלכלי הוא אישי מאוד. בחינת האלימות נגד נשים תחת המשטר הקולוניאלי הישראלי מחייבת אותנו לעיין בקפידה בתולדות העבר הקולוניאלי-ההתנחלותי ובביטוייו העכשוויים בפלסטין/ישראל, אגב התחקות אחר הגינאולוגיה של התנאים המעודדים אלימות נגד נשים (ראו לדוגמה Shalhoub-Kevorkian, 1996, 2000; Haj-Yahia, 2004).

במקרה שלנו, יש לחקור אלימות כלפי נשים מפרספקטיבה היסטורית ועכשווית הרואה בנכפה של 1948 נקודת מוצא אנליטית. הסתכלות זו על הנכבה מאפשרת לחשוף את הדרכים שבהן סבלו הפלסטינים מבחינה תרבותית וחומרית מהפוליטיקה, ההיררכיה הגזעית הישראלית והמדיניות המגדרית המפלה. ההיררכיה הגזעית במדינת ישראל מעוגנת ביהדותה ובאידיאולוגיה הציונית, המבנה מדיניות מוטה-מגדרית במסגרת מערכת מבנית גברית אוריינטליסטית, קולוניאלית וציונית (Shalhoub-Kevorkian, 2000). החדירות הקולוניאליות והאתנוצנטריות הישראליות מהסוג הזה (Yiftachel, 2006) מנצלות סוגיות הנמצאות במחלוקת בחברה ובתרבות הפלסטינית, ומגבירות את פגיעותן של הנשים הפלסטיניות לאלימות.

מאמר זה מבקש לטעון כי כדי להבין את האלימות נגד נשים בחברה הפלסטינית בישראל עלינו לשאוב את הניתוח האפיסטמולוגי קודם כל מחוייתן ומקולותיהן של הנשים עצמן, ואחר כך לבסס את הניתוח על ההווה וההקשרים הקולוניאליים הייחודיים לקונטקסט של הפלסטינים בישראל. כל זאת כדי להבין טוב יותר את השפעת הקולוניאליזם-ההתנחלותי הישראלי על נשים פלסטיניות אזרחיות מדינת ישראל, אשר הפכו בעקבות הנכבה למיעוט במולדתן (Rouhana).

ברצוני להתעכב תחילה על משמעויות ותובנות שהציגה בפני סלונה, פלסטינית ששיתפה אותי (בזמן שעבדתי על מחקרי האחרון, "נשים פלסטיניות והכלכלה המדינית הישראלית כפי שהיא משתקפת בהרס הבתים בנגב)

בתלאותיה כאישה לא-מוכרת ולא-רצויה המתגוררת בכפר בלתי מוכר. מסכת הייסורים שלה מאפשרת לנו להבין מהם הגורמים החברתיים והתרבותיים שמשפיעים על האלימות נגד נשים פלסטיניות בישראל, מהם הגורמים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים המאלצים נשים להשלים עם האלימות נגדן, ומהם התנאים הסביבתיים וההקשרים המבצרים את מבני הדיכוי.

באותו יום, בלילה שאחרי ההריסה, ישבנו כולנו ובכינו. דיברנו וחשבנו מה אנחנו יכולים לעשות. איך נצליח להתמודד עם אובדן ביתנו? הייתי בהלם. ישבתי והקשבתי לאנשים המדברים, אבל מחשבותי נדדו; הרגשתי אבודה בעולם הזה. פתאום שמעתי את התינוק שלי צורח ובוכה, והבנתי שהוא זחל לתוך המדורה. האש לא בערה, אבל האבנים והחול עדיין להטו, ושתי ידיו, כפות ידיו, אצבעותיו, נכוו [...]. וגם חלק מסנטרו. לקחנו אותו לבית החולים, אבל הכווייה שלו היתה קשה. חשבי רק על העובדה שהם הרסו את הבתים שלנו ואת השכונה שלנו, גרמו לכווייה הכואבת של התינוק, ואנחנו הולכים לבית החולים, רואים את הפרצופים שלהם ומקבלים מהם עזרה רפואית; הרגשה נוראה, נוראה. נשארנו בבית החולים, וכולם הביטו בי ובבעלי בכעס. אפילו הזעיקו את המשטרה כדי לחקור אותי; לכך קוראים בישראל "אלימות נגד ילדים". זה היה נורא. הילד שלי סבל, בעלי האשים אותי, איבדתי את ביתי, נחקרתי. [...] זה היה היום הגרוע בחיי.

נשארנו בבית החולים שבועיים, ובכל פעם שהרופאים והאחיות באו לבדוק את התינוק, הם הסתכלו עלי מלמעלה למטה; אני הייתי האם הבדווית הפרימיטיבית שלא הצליחה להגן על בנה מכווייה. [...] סיפור ארוך, ארוך. זה העציב את כולנו בבית, הפך את בעלי לאיש אחר. זו היתה הפעם הראשונה שהוא הרים עלי יד, הפעם הראשונה שהוא היכה אותי, והאלימות הזאת לא פסקה עוד. הבית שלי באמת נהרס באותו יום; המשפחה שלי היא כבר לא אותה משפחה. כולם השתנו. כל הבתים שלנו נהרסו [...]. ואני כבר לא יודעת מה אני עושה. הכווייה של בני שרפה אותי מבפנים, ושרפה את משפחתי ואת חיי. [...] היא שורפת את לבי מדי יום כשאני רואה אותו.

קולה של סלווה משתף אותנו בהשפעת האידיאולוגיה/המדיניות והפרקטיקות של ישראל על חיי היומיום של אדם שחי בכפר לא-מוכר ושייך אליו, במקרה זה אישה שאיבדה את ביתה ואת מולדתה, אם צעירה שאיבדה את יכולתה להגן על בנה, רעיה הסובלת מהתעללות. הארגון המחודש של עולמה בעקבות האבדות המרובות שסבלה, ולאור השפעות הכוח המעצב את נשיותה ואת אמהותה וטווח הווייתה כמחוסרת בית – חברתית, פיזית, נפשית ורגשית – השפיעו עמוקות על האופן שבו נוהגים בה בעלה והחברה, או הרשויות ונציגי מערכת הבריאות, המתייחסים אליה בהתנשאות. חוסר ההכרה בה חושף את ריבוי הזירות של דיכוייה – כפרט, כאישה, כאם, כרעיה וכאזרחית הסובלת מאלימות, ולהלכה זכאית לעזרה, אך למעשה מגיש העזרה הוא גם מדכאה הקולוניאלי.

לכל תחום של דיכוי יש היגיון ייחודי משלו, אבל מעמדה של סלווה הוא דוגמה למקרה שבו כל התחומים נפגשים ומסתבכים זה בזה: המבנה הפטריארכלי הפנימי של החברה והקהילה שבה היא חיה, והאידיאולוגיה של המדינה עם ההיגיון הקולוניאלי שלה בהקשרים מסוימים. סלווה ניצבת מול מכלול זה של כללים הנותנים לגיטימציה לדיכוי ונתמכים בידי כללים ממוסדים שונים שיש להם מונופול על הדרך שבה היא מתוארת, ומסבירה כיצד חיי היומיום של הפטריארכיה והקולוניאליזם שולטים בגופה ובחיה. הרס ביתה הבנה מחדש את תפקידה המגדרי, ואגב כך יצר לה כמה זהויות נזילות: "אל-אישה" לא-מוכרת; "אזרחית" לא-ראויה; אם לא-כשירה; אישה מוכה; בדווית לא-רצויה; קול בלתי נשמע, ועוד. חרף ריבוי האבדות, הדיכוי הפטריארכלי והתוקפנות היומיומית הזאת, סלווה עדיין נחשבת לסובייקט לא-מוכר, שעצם קיומו "מאיים" על מדינת ישראל. איום זה נובע מ"פרימיטיביות" ומן הנראות הלא רצויה – למרות אי-נראותה כאדם שחי באזור לא-מוכר – שעה שהיא מבקשת עזרה רפואית, חברתית וכלכלית.

כפי שעולה מדבריה של סלווה, המדינה הקולוניאלית משתמשת בהתקפה על הבית הפלסטיני בתור אסטרטגיה להריסת בתים ולעקירת אנשים באמצעות הפיכתם ליישיות חסרות בית ולא-מוכרות במולדתם. פעולות אלה של המדינה יצרו גישות מבלבלות וסותרות ביחס לנשים. מצד אחד, המדינה טוענת כי את מדיניותה הרשמית מבוססת על ערכים של שוויון ואזרחות ועל מערכת משפטית המגינה על נשים וילדים מפני התעללות מכל סוג: מדיניות מוצהרת זו מתיימרת להציל את בנה של סלווה מהתנהגותה "הפרימיטיבית והמזניחה" של אמו, ולהציל אותה, כאישה מוכה, מהתנהגותו האלימה של בעלה. מצד אחר, היא מגדירה את סלווה כאישה חסרת תרבות ופרימיטיבית הפוגעת בילדיה, השייכת לחברה נחשלת, ליישיות לא מודרניות ולא-מוכרות.

במקרה המבחן הפלסטיני הזה מבהירה האלימות כלפי נשים במידה רבה את יחסי הגומלין בין קולוניאליזם, אלימות ופטריארכיה. כפי שפאנון מציין (1980), במרבית הקולוניות קיימת זיקה בין כיבוש הארץ לאלימות נגד נשים. המקרה של סלווה מגלה כי היחס האלים מצד המדינה תורם להזרת נשים מחוגים פוליטיים, חברתיים וכלכליים ומבצר את המבנים ואת האינטרסים של בעלי הכוח הפטריארכליים. המשטר הקולוניאלי הישראלי ממלא מצד אחד תפקיד "מיטיב", בהציעו שירות רפואי לילד שנכווה, ועזרה סוציאלית לסלווה, ובה בעת ממשיך לשלוט בחיי הנשים ולשנות בדרכים שונות, מורכבות וסותרות את יחסי המגדר. כבילתן של הנשים לתפקיד של תלות חברתית וכלכלית וביצור העולם הנשלט בידי גברים מגבירים את פגיעותן.

* ד"ר נאדירה שלהוב-קיבורקיאן היא מנהלת התוכנית למחקרים פמיניסטיים במדה, מרצה בכירה במכון לקרימינולוגיה ובבית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה ציבורית באוניברסיטה העברית בירושלים

Fanon, F. (1980). *A dying colonialism*. New York: Grove Press.

Haj-Yahia, M.M. (1996). "Wife abuse in Arab society in Israel: Challenges for future change". In J.L. Edleson & Z.C. Eisikovits (eds.), *Future interventions with battered women and their families*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. pp. 87-101.

Haj-Yahia, M. (2000). "Wife Abuse and Battering in the Sociocultural Context of Arab Society". *Family Process*, 39 (2), pp. 149-268.

Mama, A. (1997). "Heroes and Villians: Conceptualising Colonial and Contemporary Violence Against Women in Africa". in Alexander, M. and Mohanty, C. (eds.), *Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures*. New York/London: Routledge.

Rouhana, N. (1997). *Palestinian citizens in an ethnic Jewish state: Identities in conflict*. New Haven, CT: Yale University Press.

Shalhoub-Kevorkian, N. (2004). "Militarization and policing: Police reactions to violence against Palestinian women in Israel". *Social Identities*, 10(2), 171-194.

Shalhoub-Kevorkian, N. (2000). "The efficacy of Israeli law in preventing violence within Palestinian families living in Israel". *International Review of Victimology*, 7, pp. 47-66.

Yiftachel, O. (2006). *Ethnocracy Land and Identity Politics in Israel/Palestine*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

האלימות בחברה הערבית: ניתוח מערכתי

מרואן דווירי*

ביישובים הערביים מתרחשים מעשי אלימות מדי יום ומדירים שינה מעיני מי שדואג לעתיד החברה הערבית. דיווחים על ירי, זריקת פצצות, ושריפה של מוסדות, בתים וכלי רכב הם דבר שבשגרה. גם בתי הספר לא חפים מאלימות בין התלמידים או כלפי המורים. פעמים רבות נושאת האלימות הזאת אופי חמולתי, עדתי או פוליטי, והופכת לשרשרת של קטטות ותגרות עקובות מדם.

רוב התאוריות העוסקות באלימות הן חד-פקטוריאליות (Barak, 2003; Dekeseredy, & Perry, 2006; Gottfredson & Hirschi, 1990; Oliver, 1994) המייחסים את האלימות לגורם זה או אחר כמו הנסיגה בסמכות ההורים והמורים, החשיפה לאלימות בסרטים, העוני והאבטלה, הידרדרות המצב החברתי, המשטרה שאינה נוקפת אצבע ועוד. סבורני שאין להבין את תופעת האלימות באופן רדוקציוניסטי, ואין לייחס אותה לגורמים מסוימים בלי להבין את האינטראקציה בין כל הגורמים על בסיס דינמי מערכתי (Systemic dynamic) מתמשכת שכוללת את האקלים הפוליטי, החברתי, התרבותי והנפשי בחברה שלנו, הכולל מצד אחד את האפליה והדיכוי הלאומי כלפי האזרחים הערבים (חיידר, 2009), ומצד שני את המורשת התרבותית והערכית ששלטה ועודנה שולטת בחברה הערבית. אלה כוללים את דפוסי החינוך בתוך המשפחה ובבית הספר, את התפקיד שממלאים המנהיגים הפוליטיים והחברתיים ואמצעי התקשורת, הקונפליקטים בין הקבוצות השונות, דפוסי החשיבה ודפוסי ההתמודדות החברתית וההתנהגותית עם התסכול של הפרט או של קבוצות שונות בחברה (דווירי, 1997; Dwairy, 1998). בהקשר מערכתי זה עלינו לשאול: מה אם כן חדש בעניין האלימות?

מחזה חדש של אלימות: נסיגת הסמכות המסורתית והתרת הרסן

אף כי סוגים חדשים של אלימות מתרחשים בקצב מהיר ובקלות בלתי מוצדקת, אינני סבור ש"התגברות האלימות" היא תיאור מדויק של ההתרחשות, כיוון שבמקביל חלה ירידה בסוגי אלימות שהיו נפוצים ואף לגטימיים בעבר, לפני הקמת המדינה ואחריה, כמו אלימות פיזית כלפי נשים והשימוש במכות כאמצעי "חינוכי" בידי הורים ומורים (דווירי, 1997). אמנם האלימות הזאת קיימת גם היום, אבל בעבר היא היתה מחזה יומיומי ורגיל ולא נתקלה בהתנגדות. הדבר נכון גם לגבי מעשי הרצח על רקע מה שמכונה כבוד המשפחה, שפחתו מאוד ונתקלים היום בגינוי רחב בהשוואה לעבר. אותו הדבר תקף לגבי התנגשויות בין חמולות ומעגלי נקמה עקובים מדם. אף על פי שהם מתרחשים גם היום, בעבר הם היו נפוצים יותר וגבו מחיר אנושי גבוה יותר. האלימות המינית וגילוי העריות אינם חדשים בחברה שלנו, אך החידוש הוא נפילת חומת השתיקה וההכחשה שאפפה אותם לאורך ההיסטוריה ועליית המודעות וההרתעה נגדם.

הירידה בסוגי האלימות שנזכרו כאן התרחשה בזכות כמה גורמים, וביניהם קמפינים להעלאת מודעות, מאבק של כוחות חברתיים ופוליטיים המסתייעים בחקיקה אזרחית להגנת זכויות הפרט והאזרח ובגישות ליברליים חדשים שחדרו למעגל השיח בחברה הערבית. מה אם כן חדש?

כל צורות האלימות שהצבעתי על נסיגה בהיקפן הן אלימות מצד השלטון החברתי או החינוכי (ההורים, המורים או החמולה) נגד קבוצות חלשות, ובייחוד נגד נשים וילדים או נגד שלטון אחר (חמולה אחרת); אף אחת מהן לא מאיימת על השלטון המסורתי, כי אם שואבת את כוחה מהסמכות המסורתית, בעלת האופי השבטי והפטריארכלי. תופעות אלה היו מקובלות כל עוד היו חלק מהשלטון המסורתי וכל עוד קורבנותיהן השתייכו לקבוצות חלשות, והן קוממו רק חלק מהקבוצות הנאורות. שאר מוסדות החברה והמנהיגות יכלו לחיות איתן בשלום, ואף התייחסו אליהן כאל מסורת לגיטימית.

כיום חלה נסיגה בסמכות המסורתית, אבל היא לא נעלמה כליל. היא עדיין פעילה, ועל כן ידיעה על קבוצה של תלמידים שתקפו את משרדו של מנהל בית ספרם זוכה לכותרת גדולה בעיתונים הערביים ומקוממת את החברה יותר מאשר אלימות של מורים כלפי תלמידים באמתלה של אי-ביצוע משימות לימודיות כלשהן. הידיעה על אלימות כלפי ראש מועצה מקומית מפריעה לחברה הערבית היום יותר מאשר ידיעה לגבי רצח נשים על רקע "כבוד המשפחה". חילופי יריות בין קבוצות עבריינים נחשבות למעשה חריג בחברה הערבית, מציקות למוסדות החברתיים ולמנהיגים וגורמות להם לבחון את המצב כדי למנוע הישנות של מקרים כאלה. בו בזמן, המנהיגות מסתפקת בעריכת "סולחה" כאשר פורצות התנגשויות חמולתיות עקובות מדם ולא פועלת למען שינוי חברתי רדיקלי. נראה שהחברה מתקוממת נגד האלימות בעיקר כאשר היא מאיימת על המשטר השבטי-פטריארכלי, בלי קשר למספר הקורבנות, כל עוד הם שייכים לקבוצות החלשות.

החידוש בזירת האלימות איננו בכמות כי אם באיכות. אפשר לטעון – בהכללה מסוימת – שהמצב כיום הוא של התרת כל רסן. האלימות מצד השלטון החברתי והחינוכי פחתה, ולעומתה גוברת האלימות מצד הקבוצות המתוסכלות והאבודות, ובייחוד של בני הנוער. בני הנוער מתנגדים לאלימות ההורים והמורים, והנשים מוכנות להגן על עצמן בעזרת החוק או ארגוני הסיוע לנשים. האלימות היום היא אלימות מותקת (Displaced), המחטיאה את המטרה והופכת להיות סוג של פורקן נגד שעיר לעזאזל שאינו בהכרח קשור למקור התסכול האמיתי. במחקר שערכתי יחד עם עמיתים התברר שחלק מהאלימות של מורים כלפי תלמידים לא קשורה ישירות להתנהגותם של התלמידים, כי אם לתסכול המקצועי או האישי של המורים עצמם (דווירי, 1997). אפשר בנקל לראות שהאב המתוסכל כלכלית וחברתית משתמש באשתו וילדיו כאובייקטים לפורקן, והאישה שבעלה מתסכל אותה תשתמש בבניה ובבנותיה כשק חבטות. הצעירים המאוכזבים מהוריהם ומוריהם מתנכלים לצעירים חלשים מהם, וכן הלאה. הסמכות המסורתית אם כן היא זו שנשחקה, ובד בבד חלה התפשטות של תופעות האלימות המותקת, המשלחת כל רסן.

התחבטות בין כמה סמכויות

החברה הערבית עברה כמה שינויים מערכתיים: חברתיים, תרבותיים, פוליטיים וכלכליים. אי לכך קיבלה האלימות צורה ואופי חדשים. החברה שלנו מתחבטת היום בין כמה סמכויות, שחלקן אף סותרות זו את זו. הסמכות המסורתית שהובילה את עמנו בעשורים האחרונים סובלת – כמו שצוין לעיל – משבר הולך ומעמיק. הסמכות הדתית (ובייחוד האסלאמית, שהתחזקה יחד עם התרחבות האסלאם הפוליטי) וגם הסמכות הישראלית (בהיותנו אזרחים בישראל) משפיעה עלינו מבחינה תרבותית וערכית. מלבדן קיימת הסמכות האינדיבידואלית הליברלית, שהגיעה מהמערב דרך תקשורת ההמונים. כל אחת מהסמכויות הללו מכתובה ערכים שמתירים סוגים מסוימים של אלימות ואוסרים על סוגים אחרים. הסמכות המסורתית הנחילה את הכבוד שהצעירים אמורים לרחוש למבוגרים, אבל באותו זמן התירה את האלימות של מבוגרים כלפי צעירים או של הגברים נגד הנשים. הסמכות הדתית קוראת למבוגרים ולצעירים לכבד את הדת ואת סמליה. לפעמים היא קוראת לסובלנות, ופעמים אחרות היא מעודדת (באופן ישיר ועקיף) את הקנאות והאלימות כלפי קבוצות דתיות אחרות. הסמכות הישראלית

והליברלית מגנה אלימות נגד ילדים ונשים, אבל באותו זמן היא עושה נפשות לעקרון הכוחניות, נוהגת ביהירות, ומפירה את זכויותיו של העם הפלסטיני ושל עמים אחרים. ובכן, אנחנו חווים תסכול חברתי ופוליטי ומתחבטים בין סמכויות סותרות. כל אחד מאיתנו בוחר מכל סמכות את מה שמתאים לנסיבות העניין, ונסוג מבחירתו ומאמץ סמכות אחרת בנסיבות אחרות. הכול לפי האינטרסים, ובלי מחויבות מוסרית לעיקרון או לסמכות כלשהי.

אי אפשר להפריד את מצב האלימות מהמצב הפוליטי והכלכלי. המשך האפליה על רקע לאומי והמשך העוני (חיידר, 2009) מטעינים את חיי הערבים במדינה בתסכול ובכעס המהווים קרקע פורייה לאלימות ועבריינות. מצד שני, אנחנו מושפעים מערכי הכוחנות, היהירות והפרת זכויות הזולת הרווחים בישראל, ועל כן סופגים אותם בהתמודדות עם החברה הישראלית וגם בתוך החברה שלנו. תקציבי המדינה ומשאביה מגויסים להמשך הכיבוש וההתנחלויות על חשבון הרווחה. המשטרה לא עושה מספיק על מנת להילחם באלימות ובסמים, וקבוצות מסוימות (כמו סוחרים סמים ואנשי הפשע המאורגן) מרוויחות מן התוהו ובוהו וצוברות הון ממעשי בריונות וגביית דמי הסות.

מי באמת ניצב נגד האלימות?

המנהיגות וכמעט כל הקבוצות בחברה שלנו טוענות שהן מתנגדות לאלימות, ומוכנות להשתתף במצעדים ובכנסים נגדה. למרות זאת האלימות נמשכת. יש אם כן מי שנוהג בצביעות, או שכל צד מתנגד לאלימות מסוג מסוים ותומך באלימות מסוג אחר. יש מי שמגנה את האלימות מצד הצעירים אבל תומך באלימות מצד השלטון המסורתי, ויש מי שמגנה את כל סוגי האלימות וקורא לאמץ כלים ליברליים-דיאלוגיים המושתתים על זכויות האדם. האבחנה בין הקבוצות השונות בחברה מופיעה ביחס לסוגי האלימות. הארגונים הפמיניסטיים, לדוגמה, מתנגדים לאלימות נגד נשים ונגד ילדים בצורה כנה, אבל האם המנהיגות הפוליטית (פוליטיקאים וראשי מועצות מקומיות) והמנהיגות החינוכית (מורים ומנהלים כאחד) מתנגדת לסוג זה של אלימות? ההנהגה הפוליטית רובה ככולה מתנגדת לאלימות של המשטרה כלפי האזרחים הערבים, אבל האם היא מחויבת להימנעות מאלימות במערכות הבחירות המקומיות? הדבר נכון גם לגבי מנהלי בתי הספר, המורים וההורים, המגנים סוג מסוים של אלימות ומתירים סוגים אחרים שלה.

חשוב לשים לב שנציגי הסמכות הפטריארכלית והשבטית מייחסים את התגברות האלימות בקרב התלמידים לנסיגת כוחה של הפטריארכיה ולחדירת ערכים ליברליים לחברה הערבית, ומייעצים להורים ולמורים לחזור לנהוג ביד קשה כדי לרסן את הצעירים. המחזיקים בתפיסה זו שוכחים כמובן שהנסיגה בשלטון הפטריארכלי לא התרחשה מרצון ולא היתה "טעות" שאפשר לתקנה, אלא תוצאה של שינויים חברתיים ופוליטיים הכרחיים שהתרחשו בקרב מרבית עמי העולם, שהעבירו את השלטון מהמבנים החברתיים השבטיים והפטריארכאליים אל "מדינת האזרחים" ומוסדותיה. מכאן והלאה עמדו המדינה והחוק מעל לשלטון החמולה או השבט. בהקשר זה נראה שהבעיה העיקרית שלנו, האזרחים הערבים במדינת ישראל,¹ היא שחלה בקרבנו נסיגה של השלטון המסורתי, אבל עדיין לא מצאנו את האלטרנטיבה: "מדינת האזרחים" ומוסדותיה, מדינה שדואגת באמת ובתמים לסוגיות החברתיות של האזרח. אי לכך נפלנו לתוך מצב של התרת כל רסן והעדר סמכות, ואיננו יכולים להחזיר את הגלגל לאחור באמצעות החזרת השלטון הפטריארכלי. עלינו לפעול למען יישום מלוא הזכויות האזרחיות של האזרחים הערבים כדי שירגישו (כמיעוט לאומי בארץ) שהמדינה שייכת לכל האזרחים, וכדי שתקצה את תקציביה לסוגיות חברתיות ותרבותיות במקום לכיבוש ולהתנחלויות.

¹ לא כל מדינה מערבית היא "מדינת אזרחים" הדואגת לעניינים החברתיים והתרבותיים של האזרחים. רוב המדינות המערביות הן מדינות קפיטליסטיות המנצלות את האזרחים, ועל כן גוברים התסכול, הדיכוי, העוני, וגם האלימות.

"מדינת רווחה לכל אזרחיה", דיאלוג ופלורליזם

המלאכים לא מתהלכים עלי אדמות. כולנו בני אדם, וחיים בחברות עם קונפליקטים חברתיים, פוליטיים, כלכליים ודתיים. האלימות שמתלווה אליהם לא נפסקה מעולם. למרות זאת, חשוב להבחין בין שלושה סוגים של אלימות:

1. האלימות של החזק, ששמה לה למטרה לנצל את החלש.
2. אלימות של קבוצות מדוכאות, הפועלות למען זכויותיהן וחירותן, או מה שנקרא היום לפעמים בצורה שקרית "טרור".
3. אלימות פוחזת המחטיאה את מטרתה, או אלימות מותקת (מן המקור האמיתי של התסכול או העוול).

חלק מצורות האלימות ימשכו כל עוד הקונפליקטים החברתיים והפוליטיים נמשכים, ועל כן אין זה ריאלי לצפות לחיסול כל צורות האלימות. אפשר לעומת זאת להסיט את אנרגיות התסכול והכעס בחברה שלנו ולתעל אותן למסלולים קונסטרוקטיביים ומועילים.

כאמור, הנסיגה בהשפעתם של הכוחות המסורתיים לא אמורה להוביל אותנו למצב של תוהו ובוהו ואובדן דרך, אלא ליצור שלטון חדש וסמכות חדשה. מכאן חייב המאבק באלימות לעבור דרך מאבק פוליטי שחותר ליצירת חברה צודקת, והדבר דורש לגייס את החברה על כל מפלגותיה, עדותיה וחמולותיה נגד מדיניות האפליה, הכיבוש וההתנחלויות, ובעד אזרחות מלאה במדינת רווחה המופנית לכל האזרחים, ללא אבחנה. הדבר יטיל אחריות כבדה על ההנהגה החברתית והפוליטית.

בדרך לבנות חברה צודקת עלינו להעמיק, כעם וכהנהגה, את ערכי הדיאלוג והפלורליזם, ולדאוג שכל צד יכבד את הצד השני ויאפשר לכל הקבוצות ליטול חלק בתהליך הבנייה (Dwairy, 2004). החברה שלנו זקוקה נואשות לדיאלוג אמין, הרחק מהטלת האשמות בבגידה או בכפירה, כדי לדון בכל הסמכויות הדתיות, המסורתיות והליברליות הפועלות בה, ולנסח סמכות מקובלת שתהלום את מצבנו ואת המשימה הניצבת לפתחנו. יש לזכור שערכי הפלורליזם שונים מערכי הדמוקרטיה הליברלית, המשאירה את חופש הבחירה בידי הפרט ואת סמכות ההכרעה בידי הרוב; ערכי הפלורליזם הם ערכים של חיים משותפים ולא של הכרעה, ומשמעותם הענקה כבוד לזכויות האחר והשונה, למבנים חברתיים מסורתיים ודתיים ולחופש הפרט. אלה ערכים שדוחפים לדיאלוג כדי להגיע לפתרונות מאוזנים בין יחידים וקבוצות. עלינו להיות עקביים בתפיסת הדיאלוג והפלורליזם בכל המישורים וההקשרים. אם נדרוש מהמדינה להיות פלורליסטית, שומה עלינו לנהוג בה באותה צורה, ולאמץ את עקרון הפלורליזם בבתי הספר, ביחס לבנינו ובנותינו, וביחסים בין המפלגות, העדות והחמולות. ראוי כי פרויקט הרווחה לכל אזרחי המדינה ופרויקט הפלורליזם וכיבוד זכויות הזולת יתפסו את המקום הראשון בסדר היום של ההנהגה הפוליטית, החברתית והתרבותית של החברה הערבית.

תפקיד ההנהגה

תפקידה של ההנהגה הפוליטית, החברתית והדתית איננו רק בגיוס ההמונים למערכה כוללת ובתיעול תסכולם של האזרחים למאבק היוצר שינוי חברתי ופוליטי ומגשים את מדינת הרווחה לכל האזרחים. מוטל עליה תפקיד חינוכי, בהיותה מודל המשפיע על האזרחים הן בהתנהגות והן בהצהרות. אין די בהשתתפות של מנהיגים בכנסים ובתהלוכות נגד האלימות; הם חייבים לתת דוגמה אישית לסובלנות ולכיבוד הזולת. כאשר המנהיגים מרשים לעצמם לנהוג בעוינות ובאלימות כלפי יריבים פוליטיים (ובייחוד בבחירות המקומיות), או להשתתף באופן ישיר או עקיף בקטטות חמולתיות או עדתיות, הם מעודדים את הצעירים ללכת בדרכם, ואזי לא יועילו שום הצהרות, כנסים או הפגנות נגד אלימות.

על המנהיגים הפוליטיים וראשי הרשויות המקומיות להציב בראש סדר העדיפויות שלהם את סוגיות הרווחה, השירותים הפסיכולוגיים והחינוכיים, מועדוני הנוער והספורט והחשיפה לאמנות, כדי לטפח את הדור הבא. על המועצות המקומיות לכוון את הפסיכולוגים, היועצים והעובדים הסוציאליים לעצב תוכניות להתערבות בבתי הספר, ובשיתוף פעולה עם ההורים, ולהדריך אותם בהתמודדות עם בעיותיהם של התלמידים בדרכים לא אלימות ובשיטות שמאפשרות התפתחות נפשית וחברתית נכונה.

תפקיד ההורים ובית הספר

אין צורך לחכות עד שתקום "מדינת רווחת כל אזרחיה". אפשר לעשות דברים רבים בבית ובבית הספר. אין זה הכרחי ואף לא אפשרי לחזור לדפוסי החינוך הסמכותיים והאלימים כבעבר, ולעומת זאת אין הכרח שהתווה ובוהו יהיה התחליף לסמכות המסורתית של ההורים והמורים. האלטרנטיבה נעוצה באימוץ דפוסי דיאלוג במטרה לקבוע כללים חדשים, ובניסוח הסכמים בין ההורים לילדים ובין המורים לתלמידים. אין לקבל שימוש של הורים ומורים באלימות ובביזוי כשיטות חינוכיות, אבל כל עוד הם עושים זאת, אין לצפות שילדיהם ותלמידיהם יימנעו מכך. עליהם לדעת שהם מודל לחיקוי, ועל כן התנהגותם משפיעה יותר מאשר כל הטפותיהם המילוליות. ספרים רבים מכוונים את ההורים ומדריכים אותם כיצד להתמודד עם הבעיות של ילדיהם. האם ההורים מקדישים זמן לקריאת ספרים כאלה וללמוד על דרכי התמודדות נכונות עם בעיותיהם? בתי הספר הערביים נקראים ליישם תוכניות שמלמדות את הילדים להבין את עצמם ואת הזולת, להתמודד עם תסכולים ולפתור סכסוכים בצורה לא-אלימה, ולנסח תקנונים המגדירים את הזכויות והחובות ואת דרכי ההתמודדות עם משברים. ניסוח התקנון לא ייעשה על ידי מנהל בית הספר או ועד המורים. ניסוח כזה מהווה תהליך חינוכי שהתלמידים, המורים וההורים נוטלים בו חלק, תוך גיהול דיונים מעמיקים והקמת ועדות משנה לאורך שנה או יותר. כאשר יבשיל התהליך, ייווצר תקנון שנותן מענה לסוגיות שהמורים והתלמידים נתקלים בהן, והם מתחילים לתעל את תסכולם לאפיקים דמוקרטיים, תרבותיים וקונסטרוקטיביים במקום לבטא אותו בדרכים אלימות והרסניות. זו משימה שאיננה סובלת דיחוי.

סיכום

החברה הערבית נמצאת בשלב חדש, המתאפיין בירידה באלימות מצד השלטון החברתי, ובגאות של אלימות מותקת, בייחוד בקרב צעירים. אי אפשר להחזיר את הגלגל לאחור, אך מצד שני אין לקבל סיטואציה של התרת כל רסן. אי אפשר להתמודד עם האלימות אלא דרך מערכה פוליטית למען "מדינת רווחת כל אזרחיה", המתעלת את אנרגיות התסכול למסלולים חיוביים. מצד שני, החברה שלנו מוכרחה לאמץ ערכים פלורליסטיים המכבדים את האחר והשונה, ולדון בסמכות המסורתית, הליברלית והדתית בלי להטיל דופי בזולת או להאשימו בבגידה ובכפירה. אחריות מיוחדת מוטלת על המנהיגות הפוליטית והחברתית, ואינה מסתכמת בתיעול התסכול לאפיקי מאבק מועילים; עליה להוות דוגמה אישית לדיאלוג ולכיבוד האחר והכלתו. על ההורים והמורים לשאת באחריות וללמד (וללמוד בעצמם) דפוסי חשיבה והתמודדות לא-אלימה עם מצבי תסכול ופתרון סכסוכים. זו משימה שאינה סובלת דיחוי. הדבר אפשרי, ומחייב התגייסות של מרכזי השירות הפסיכולוגי והיועצים החינוכיים ולשכות הרווחה, במטרה ללוות את בתי הספר וההורים בתהליך.

* פרופ' מרוואן דוירי מרצה במחלקה לפסיכולוגיה במכללה האקדמית "אורנים" ובמכללה האקדמית עמק יזרעאל

- Barak, Gregg. 2003. *Violence and Nonviolence: Pathways to Understanding*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dekeseredy, W., S. & B. Perry (Eds.) (2006). *Advancing critical criminology: Theory and application*. NY: Lexington Books.
- Dwairy, M. (1998). *Cross cultural counseling: The Arab Palestinian case*. New York: Haworth Press.
- Dwairy, M. (2004). "Pluralism, nationalism and the constitution: Internal and external dimensions". *Adalah Newsletter*, vol. 7.
<http://www.adalah.org/newsletter/eng/nov04/ar3.pdf>
- Gottfredson, M. & T. Hirschi (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Oliver, W (1994). *The violence social world of Black men*. N.Y.: Lexington Books.

דווירי, מרוואן (1998). האישיות, התרבות והחברה הערבית. ירושלים: אלנור. (בערבית)
חיידר, עלי (עורך) (2009). מדד השוויון בין האזרחים היהודים והערבים. חיפה: סיכוי.

מבוא

האלימות במערכת החינוך איננה תופעה חדשה, אבל בדרך כלל מתייחסים אליה ועוסקים בה בתקשורת, בייחוד אחרי מעשי אלימות קיצוניים. בהקשר זה יש לציין כי המחקר המדעי האקדמי במערב סביב התפשטות האלימות התחיל להתפתח בשנות השבעים של המאה הקודמת, ואילו בכל הנוגע לבתי הספר הערביים בארץ, מחקר רציני, שיטתי ואינטנסיבי החל רק באמצע שנות השמונים. אמנם, בעשור האחרון חלה תפנית דרמטית בנושא, אבל רוב המחקרים התמקדו ברישום סטטיסטי של מקרי האלימות בלי לנתח את התוצאות או לנסות להסביר את מניעיה על פי תיאוריות מדעיות מוכרות או להציע הצעות לבלוימת האלימות ולמיגורה.

האלימות ומוסדות החינוך

הפעילות החינוכית-לימודית קשורה לכל היבטי המציאות החברתית ומושפעת ממנה (בנבנישתי, חורי-כסאברי ואסטר, 2005; Stephenson & Smith, 1989; Olweus, 1978; Lagerspetz et al., 1982). בספרות נזכרות כמה תיאוריות ותפיסות המסבירות את האלימות ואת מניעיה. חרף אימוץ התיאוריה האקולוגית (Bronfenbrenner, 1979), בבואנו להסביר ולנתח תופעה חברתית, אל לנו להסתפק במעקב אחר מידת הישנותה ולהסבירה בלי להציע פתרונות. בהקשר זה, בטרם נעלה הצעות אופרטיביות, יש להתייחס להתנהגות האלימה הגלויה של התלמידים כאל סימפטום של בעיות חריפות יותר.

לפיכך יש לזהות את הבעיה שגורמת לאלימות בחברה בכלל, ובבית הספר בפרט. מרבית בתי הספר הפכו לזירת קרב שמאיימת על שלומם של התלמידים; האלימות עשויה להתחיל כסכסוך אישי בין תלמידים, או בין תלמידים למורים, והיא יכולה להתפתח לתקיפה, לשימוש בנשק ולגרימת חבלות קשות ואף קטלניות. אין ספק שבטווח הקצר יש לאלימות המתרחשת בבתי הספר השפעה הרסנית על יכולתם של התלמידים להתרכז בלימודים, ובטווח הארוך היא יוצרת תרבות של אלימות בקרב בני נוער (Weinhold, 2000; Dujaney & Garrick, 2000). כך הופכת האלימות למודל לחיקוי הנלמד באמצעות הניסוי והפרקטיקה, על פי תיאוריית הלמידה החברתית (Bandura, 1973; 1977).

תחילה נציין שיש צידוק מוסרי עליון לטיפול בכל צורות האלימות בכל תחומי החיים, ובמיוחד בתוך מסגרת המכוננת את ההתפתחות החברתית – מערכת החינוך. מסגרת חינוכית יעילה ואפקטיבית המחנכת לערכים ומביאה להישגים לימודיים יכולה להבטיח שלום חברתי.

הצעות אופרטיביות

כיוון שמאמר זה מביע דעה ואינו דוח מדעי ואוסף של נתונים וניתוחים, וכדי שלא להסתפק בהעלאת שאלות, יש להעיר שתי הערות בתקווה שהאחרים על מערכת החינוך, מקבלי ההחלטות והמורים יתייחסו אליהם ברצינות כדי לבלום את האלימות בבתי הספר.

ראשית, אלימות היא תוצר של אקלים חינוכי, חברתי וסביבתי שמעודד אותה. לכן, הממסד החינוכי מוכרח לפעול למען יצירת אקלים חינוכי תומך המאפשר לכל הבאים בשעריו לחוש חלק ממנו. שייכות זו תוכל להתממש במלוואה רק אם לכל תלמיד יהיה רצון להשתייך למסגרת ולהאמין שהיא תועיל לו. דבר זה דורש מבית הספר לשאת באחריות לבדוק את מידת ההתקדמות של כל תלמיד ואת התפתחותו החברתית. בהקשר זה יש לציין כי התמקדותם של בתי הספר הערביים בהישגים הלימודיים מותירה שכבה גדולה של תלמידים שכלל אינם רוצים להשתייך אליהם ואינם רואים את נחיצותם, ומובילה בסופו של דבר לאי-יכולתו של בית הספר לממש את מטרותיו. התמקדות בתוצאות התלמידים משמעה למעשה שתלמידים בעלי הישגים בינוניים או פחות מזה, שאינם יכולים לקחת חלק בתחרות זו, מוזנחים ומודרים, ומכאן קצרה הדרך להתנהגות לא בריאה, שהממסד החינוכי לא רוצה בה.

שנית, הסלחנות כלפי האלימות בבתי הספר מובילה להתגברות האלימות החברתית, והופכת את ההתנהגות האלימה לדפוס התנהגותי מוכר. יש להביא בחשבון שבעיית האלימות בבתי הספר מסובכת ומורכבת, ואין לשייכה לגורם אחד בלבד אלא למכלול של גורמים חברתיים ופסיכולוגיים. אל לנו – בני החברה הערבית – להסתפק בדיון בתופעה; עלינו לחקור את הסממנים המבשרים את סכנת האלימות, להקים מרכזים מקצועיים שיחקרו שיטות טיפול שונות ולשרטט אסטרטגיות אפקטיביות להתערבות טיפולית, במטרה ליצור אקלים בית ספרי בטוח ובית ספר מעורב הממלא את תפקידו. רק כך נוכל להגיע ליעדנו המשותף: שלום חברתי שיבטיח התקדמות והתפתחות חברתית.

* ד"ר ח'אלד אבו עסבה הוא מנהל מכון מסאר למחקר, לתכנון אסטרטגי ולייעוץ חברתי

מקורות

בנבנישתי ר', חורי-כסאברי מ', ו ר' אסטור (2005), **אלימות במערכת החינוך – תשס"ה**. בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית ירושלים.

Bronfenbrenner, U. (1979). "Basic concepts". In U. Bronfenbrenner (Ed.), *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press: pp. 3-15.

Weinhold, Barry K. (2000). "Bullying and School Violence: the tip of the iceberg". In: *The Teacher Educator*, vol. 35 (3), pp. 28-33.

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1973). *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Duhaney, Laurel & M. Garrick (2000). "Culturally sensitive strategies for violence prevention". In: *Multicultural Education*. vol. 7 (4) pp. 10-17.

Lagerspetz, K. M. J., Bjorkqvist, K., Berts, M. & King, E (1982). "Group aggression among school children in three schools". *Scandinavian Journal of Psychology*, 23: 45-52.

Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and Whipping Boys*. Washington: Hemisphere Publishing.

Stephenson,P & D. Smith (1989). "Bullying in the junior school". In D. Tattum & P. Lane (Eds.), *Building in school*. Stock-On Trent: Tretham Books. pp.45-58.

דו"ח סטטיסטי אינפורמטיבי על האלימות בחברה הערבית הפלסטינית בישראל

ג'נאן עבדו*

הדוח שלפניכם מרכז נתונים על היקף האלימות והפשעה בחברה הערבית הפלסטינית בישראל. כן מציג הדוח את אחוז הרשעתם של ערבים בתיקים פליליים קשים, בהשוואה לאחוז היהודים המורשעים בתיקים דומים ובהשוואה לאחוז הערבים המתלוננים במשטרה. הנתונים שעולים מהדוח מעלים שאלות נוקבות ומפנים את הזרקור לבעיות המחייבות טיפול מיידי כדי לצמצם את היקף הפשיעה או לכל הפחות למנוע את התפשטותה.

אחוזי הפשיעה ואחוזי הרשעת ערבים

בשלוש השנים האחרונות חלה עלייה עקבית וחדה ברמות הפשיעה בחברה הערבית. בשנת 2009 חלה העלייה הגדולה ביותר – 8.9% יותר מאשר בשנה שלפניה.¹ נתוני שנת 2009 הצביעו גם על העובדות הבאות:

- כ-50% מהאסירים והעצורים הפליליים היו ערבים;² כ-40% מהאסירים והעצורים בעבירות אלימות בתוך המשפחה היו ערבים (בתחילת נובמבר).³
- הערבים היוו 41% מהחשודים בתיקי רצח, 36% מהחשודים בניסיון לרצח, ו-36% מתיקי התקיפה החמורה היו של ערבים.⁴
- מתוך 141 מקרי רצח, 71 התרחשו בחברה הערבית.⁵ מתוך 12 נשים שנרצחו בישראל, תשע היו ערביות.⁶
- 41% מהתיקים הפליליים שנפתחו נגד קטינים היו של ערבים.⁷ בשנת 2008 חלה ירידה בעבירות האלימות המינית בקרב הקטינים היהודים, ובמקביל חלה עלייה בקרב הערבים.

אלימות נגד נשים וילדות

נשים סובלות מסוגים רבים של אלימות. בשנים האחרונות חלה עלייה בפניות למקלטי הנשים קורבנות אלימות (בארץ יש 13 מקלטים, מתוכם שניים לנשים ערביות ואחד מעורב). בשנת 2009 נקלטו במקלטים

¹ יניב רונן, נתוני פשיעה בחברה הערבית בישראל, עמ' 3. הדוח מסתמך על נתוני המשרד לביטחון פנים, שהתבקש לספק מידע על הפשיעה בחברה הערבית לפי חלוקה לסוגים שונים ובהשוואה לכלל חברה הישראלית. המשרד לביטחון פנים בחר שלא לספק את הפילוח המלא לחלוקת נתוני הפשיעה. ההסבר לכך הוא ברגישות הנושא, ובכך שמדובר ב"חומר מסווג" (עמ' 2).

² שם, 4, הערה 9. הדוח השתמש במונח "לא-יהודים" כאשר התייחס לערבים.

³ שם, 4.

⁴ שם, 3.

⁵ אתר www.arabs48.com, 24.2.2010.

⁶ אתר עמותת נשים נגד אלימות, 30.12.2009.

⁷ לקט נתונים מתוך שנתון ילדים בישראל 2009, עמ' 23. גם דוח זה השתמש במונח "לא-יהודים" לתיאור ערבים.

748 נשים, מתוכן 254 ערביות (33%),⁸ לעומת 692 נשים בשנת 2008.⁹ למרות העלייה במספר הפונות, מתברר כי 66% מהערביות לא נקלטו בגלל היעדר מקלטים או היעדר מקומות פנויים במקלטים הקיימים.¹⁰

קווי החירום לנשים ונערות ערביות קורבנות תקיפה מינית בעמותות אל-סיוואר ונשים נגד אלימות מקבלים כ-1,400 פניות חדשות בשנה, והמספר גדל מדי שנה. בשנת 2009 קיבלה עמותת אל-סיוואר 747 פניות ועמותת נשים נגד אלימות קיבלה 638 פניות, לעומת 720 ו-626 בשנה שלפניה (בהתאמה). לעומת זאת, מרכזי הסיוע לקורבנות תקיפה מינית דיווחו על ירידה בפניות (7,793 פניות בשנת 2008, לעומת 8,729 בשנת 2007).¹¹

נישואי קטינות (ובעקבותיהם אמהות קטינות) נחשבים גם הם לסוג של אלימות כלפי נערות. בשנת 2007 נישאו 3,843 נערות מתחת לגיל 18. מספר הקטינות המוסלמיות שנישאו היה כפול ממספר הקטינות היהודיות, ובקרב בנות ה-16-17 היה מספר היהודיות שנישאו כרבע ממספרן של הערביות. באותה שנה ילדו 1,665 קטינות מתחת לגיל 18 – 74.7% מהן מוסלמיות.¹²

אלימות נגד ילדים

בשנים 2005-2008 עלה מספר התיקים הפליליים בעבירות נגד חיי אדם נגד ילדים ב-715.4% – מ-26 ל-212 תיקים.¹³ בשנים 1998-2008 חלה עלייה של 72% במספר התיקים שנפתחו בגין עבירות מין נגד ילדים בתוך המשפחה (מ-283 ל-487 תיקים).¹⁴

בנוסף עלה בשנת 2008 מספר הילדים שהגיעו לבתי חולים ומרפאות שונות והוגדרו כקורבנות אלימות גופנית ומינית בתוך המשפחה ל-2,716 ילדים, לעומת 1,989 בשנת 2000 (עלייה של 36.6%). ב-51% מהמקרים היה התוקף אחד ההורים, וב-36.3% התלווה למקרה רקע של הזנחה. 36% סבלו מתקיפה פיזית, ו-11.8% סבלו מתקיפה מינית.¹⁵

רבים מקורבנות התקיפה המינית שנעזרו במרכזי הסיוע היו בני פחות מ-18 בזמן התקיפה: 36% מהפניות היו לעמותת נשים נגד אלימות, 50% לעמותת אל-סיוואר, ו-45% פנו למרכזים הכלליים.¹⁶

אלימות נגד קשישים

אחוז המתלוננים על מקרי אלימות נגד קשישים דומה בקרב היהודים והערבים.¹⁷ אחד מכל חמישה קשישים נפל קורבן לסוג מסוים של אלימות, ואחד מכל ארבעה סובל מהזנחה. אחוז התקיפות נגד קשישים עלה בשנת

⁸ הדוחות הרשמיים עושים חלוקות שאינן משקפות את כל התמונה בקרב הנשים הערביות. הדוח המוסמך (דוח משרד הרווחה לשנת 2009) לא כלל את הנשים הדרוזיות והבדוויות בהגדרה "ערביות", והציב אותן בקטגוריות אחרות. אי לכך הדוח מדבר על 28% (ולא 33%) נשים ערביות מכלל הנשים במקלטים. שם, 5-6.

⁹ אורלי אלמגור-לוטן, אלימות נגד נשים – ריכוז נתונים לשנת 2009 והתמודדות עם התופעה במבט משווה.

¹⁰ אתר נשים נגד אלימות, 30.12.09.

¹¹ אורלי אלמגור-לוטן, אלימות נגד נשים – ריכוז נתונים לשנת 2009 והתמודדות עם התופעה במבט משווה, עמ' 9.

¹² לקט נתונים מתוך שנתון ילדים בישראל 2009, עמ' 5.

¹³ שם, 27.

¹⁴ שם, 28.

¹⁵ שם, 31.

¹⁶ אורלי אלמגור-לוטן, אלימות נגד נשים – ריכוז נתונים לשנת 2009 והתמודדות עם התופעה במבט משווה, עמ' 9.

¹⁷ דפנה סידס-כהן ושמוליק חזקיה, אלימות כלפי זקנים והתעללות בהם: דף מידע.

2007 ב-30% בהשוואה לשנים קודמות.¹⁸ מתברר שמרבית התוקפים הם בני משפחה,¹⁹ וכי הקשישות הערביות הן הקבוצה הנפגעת ביותר מבין קבוצות הקשישים.

אלימות בבתי ספר

נתוני שנת הלימודים 2008 מלמדים כי האלימות לסוגיה קיימת בכל בתי הספר ובכל הרמות, אך הנתונים מצביעים על פער בין הערבים ליהודים. האלימות הפיזית, ובכלל זה אלימות פיזית קשה ואלימות מינית נפוצות יותר בבתי הספר הערביים, בשעה שאלימות מילולית וחברתית נפוצה יותר בבתי הספר היהודיים.²⁰ מחקר קודם משנת הלימודים תשס"ג (2002-3) הראה שבחברה הערבית נוצר פער בין תת-קבוצות שונות בגלל ההבדלים בין התלמידים הערבים הבדוים ליתר התלמידים הערבים.²¹ הסבירות שתלמיד יסבול פגיעה פיזית חמורה גבוהה יותר בקרב התלמידים הבדוים. ההסבר לאלימות בבתי הספר נעוץ בכמה גורמי סיכון בקרב קבוצה זו, הסובלת מעוני, מהדרה חברתית וכלכלית וממחסור בנגישות לשירותים.

אותו מחקר הראה הבדלים בין קבוצות שונות: בנים נופלים קורבן לאלימות יותר מאשר בנות, ותלמידי בתי ספר יסודיים סובלים מאלימות יותר מאשר תלמידי חטיבות ביניים ובתי ספר תיכוניים.²²

אנו סבורים כי העלייה באחוזי הנשירה של התלמידים הערבים מבתי הספר (בהשוואה לתלמידים היהודים) והירידה באחוז הזכאים לתעודות בגרות הם שני אינדיקטורים נוספים של קבוצות במצוקה. אחוז הנשירה הרשמי בקרב התלמידים הערבים (כיתות ט'-י"א) הגיע בשנת הלימודים תש"ע (2008-2009) ל-8%, לעומת 4.2% בקרב היהודים.²³ אחוז תלמידי כיתה י"ב שאינם זכאים לתעודת בגרות מגיע ל-67.6% בקרב הערבים ול-73.4% בקרב התלמידים הבדוים, לעומת 49.5% בקרב תלמידים יהודים.²⁴

אלימות משטרתית כלפי אזרחים ערבים

מתברר כי 7.3% ממעשי הפשיעה שהופנו נגד משפחות פלסטיניות בישראל בשנת 2007 הגיעו מצד המשטרה, במיוחד באזור המרכז (18%). בדיקה של סוגי האלימות הפלילית מגלה ש-46.5% סבלו התנכלות חד-פעמית מן המשטרה, 17.6% סבלו ממנה פעמיים, 18.4% שלוש פעמים, ו-17.5% סבלו מהתנכלות של ארבע פעמים או יותר.²⁵

הגשת תלונות במשטרה בגין אלימות ופשיעה

בשנים האחרונות קטן אחוז התלונות שערבים מגישים למשטרה בעקבות פשיעה ומקרי אלימות. 58.2% ממקרי האלימות בתוך המשפחה בשנת 2007 לא דווחו למשטרה.²⁶ קשישים ערבים הגישו רק 5% מכלל

¹⁸ שם, 2.

¹⁹ שם, 2.

²⁰ לקט נתונים מתוך שנתון ילדים בישראל 2009, עמ' 11.

²¹ מונא ח'ורי-כסאברי ושלבת עטר-שוורץ, אלימות בקרב תלמידים בבתי ספר ערביים בישראל.

²² שם, 219.

²³ לקט נתונים מתוך שנתון ילדים בישראל 2009, עמ' 8.

²⁴ שם, 10.

²⁵ עמותת הגליל, הפלסטינים בישראל, מיפוי סטטיסטי וכלכלי של הפלסטינים בשנת 2007 – ממצאים עיקריים, עמ' 332-333.

²⁶ שם, 334.

תלונות הקשישים שנפלו קורבן לאלימות (ובכלל זה מקרי גניבה ואלימות בתוך המשפחה).²⁷ מאז פרוץ אינתיפאדת אל-אקצא בשנת 2000 ירד אחוז התלונות שמגישות נשים ערביות בגין אלימות בתוך המשפחה בצורה דרסטית, מ-38%²⁸ ל-11.8% מסך התלונות על אלימות בתוך המשפחה (בתקופה שבין ינואר לספטמבר 2009)²⁹ – דומה לאחוז בשנים הקודמות.³⁰ בתקופה המדוברת הגישושים ה-8.2% מהתלונות על עבירות ותקיפות מיניות.³¹

ניתוח וסיכום

הנתונים שהבאנו כאן מראים כי כמו בחברה הישראלית-יהודית, גם החברה הערבית הפלסטינית נגועה בכל צורות הפשיעה והאלימות, בכל האזורים, ונגד קבוצות שונות. הנתונים מראים גם שהיקף הפשיעה בחברה שלנו גדל והולך.

מתברר גם שלמרות הצורך של קורבנות ערביים מכל הקבוצות בסיוע ובהגנה, כמו במקרה של נשים קורבנות אלימות, יש מחסור חמור בשירותי הגנה כמו מקלטים או מקומות פנויים, מחסור המסכן את הקורבנות. נושא זה נמצא באחריות משרד הרווחה, והמצב מעורר שאלות באשר לסדר העדיפות של המשרד והאופן שבו הוא מחלק את תקציבו.

הנתונים מראים גם שבניגוד לעלייה במודעות ובפניות למוסדות המספקים הגנה ותמיכה (כמו מקלטים לנשים מוכות או קווי חירום בערבית), הפניות למשטרה מועטות, בייחוד במקרים של אלימות ותקיפה בתוך המשפחה ובתוך הבית. ממוצע הפניות ירד באופן ניכר בעקבות אירועים פוליטיים כדוגמת אינתיפאדת אל-אקצא, שבמהלכה נורו 13 אזרחים פלסטינים בידי שוטרים שעד היום לא הוגש כתב אישום נגד אף אחד מהם. אפשר אפוא לייחס את הירידה במספר הפניות לחוסר האמון במשטרה וביחסה לסוגיות של החברה הערבית, מלבד האלימות שהיא מפנה כלפינו, שצוינה בכמה דוחות של מוסדות קהילתיים.³² הסבר זה מקבל משנה תוקף מן העובדה שהמשרד לביטחון פנים והמשטרה מתייחסים לנתוני הפשיעה בחברה הערבית כ"חומר מסווג" (ר' הערה 1).

סוגיה נוספת היא התגברות האלימות בבתי הספר, וההבדלים בין הערבים ליהודים ובין קבוצות שונות בחברה הערבית. תנאי המחיה הקשים של הערבים, ובייחוד של הבדווים בנגב, הנובעים ממדיניות הדרה ואפליה ממשלתית, הם המקור לאלימות.

כל אלה מעלים שאלות לגבי תפקיד המדינה ומוסדותיה (המשטרה ומשרדי הרווחה, החינוך והאוצר) בהנצחת המצב. שום מאמץ רציני לא נעשה כדי לצמצם את האלימות והפשיעה בחברה הערבית הפלסטינית, ופתרון הסוגיה לא יתאפשר באמצעות הקצאה ספורדית של תקציבים ותוכניות. המדינה אחראית לתנאים הסוציו-אקונומיים והפוליטיים של הערבים, ולפיכך הפתרון נעוץ בשינוי מדיניות דרסטי כלפי החברה הערבית, אך אין שום סימנים המצביעים על כך.

במקביל, אין להתעלם מן המבנה הפטריארכלי של החברה הערבית וממנהגים חברתיים המתירים אפליה על רקע גיל ומגדר, היוצרים אי-שוויון בין קבוצות שונות ומהווים חממה לאלימות. נוכח הנתונים הקשים על

²⁷ דפנה סידס - כהן ושמוליק חזקיה, אלימות כלפי זקנים והתעללות בהם. דף מידע, עמ' 3.

²⁸ דוח מרכז סיוע לקורבנות אלימות מינית וגופנית, עלון קול הנשים, עמ' 17.

²⁹ יניב רונן, נתוני פשיעה בחברה הערבית בישראל, עמ' 4.

³⁰ שם, 2.

³¹ אורלי אלמגור-לוטן, אלימות נגד נשים – ריכוז נתונים לשנת 2009 והתמודדות עם התופעה במבט משווה, 3.

³² נזכיר כאן לדוגמה ציטוט מידיעון קול הנשים 2009: "הדוח שהגיש ועד הפעולה לקידום מעמד האישה הפלסטינית בישראל בשנת 2005, וכמו שהזכיר דו"ח מבקר המדינה, [...] 60% מהציבור הערבי בישראל איבדו את אמנם במשטרה (שם, 17).

הפשיעה הגואה והתפקיד שממלאה המדינה בכך, אין לנו ברירה אלא להאיץ בחברה שלנו – ביחידים, במוסדות ובמנהיגים – לפעול למען הצבת נושא זה בראש סדר העדיפויות ולשים קץ לאלימות.

ג'נאן עבדו היא עורכת משנה של "ג'דל" ומתאמת פעילות במדה אלכרמל

מקורות

(בערבית)

עמותת הגליל, רכאז, מרכז לצמיחה חברתית (2008), "הפלסטינים בישראל – מיפוי סוציו-אקונומי 2007 – ממצאים עיקריים. שפרעם: עמותת הגליל – העמותה הארצית למחקר ושירותי בריאות.

עמותת נשים נגד אלימות (2010), דוח שנתי של מרכז הסיוע לקורבנות אלימות מינית ופיזית. דוח פנימי.

עמותת נשים נגד אלימות (אוקטובר 2009). דו"ח מרכז סיוע לקורבנות אלימות מינית ופיזית. ידיעון קול הנשים, עמ' 8.

עמותת נשים נגד אלימות (30.12.2009). ידיעה: "הוועדה הפרלמנטרית לקידום מעמד האישה ממליצה להקים ועדה מיוחדת לבדיקת מעמד הנשים הערביות, סוגיות האלימות נגד נשים ויציאת נשים לעבודה".

אתר העמותה
<http://www.wavo.org/?LanguageId=2&System=Item&MenuId=8&PMenuId=8&CategoryId=2&ItemId=213>

עמותת אל-סיוואר (2010), נתונים ומספרים לשנת 2009. דוח פנימי.

עמותת אל-סיוואר. (21.2.2009), הדוח השנתי של העמותה לשנת 2008 – באתר העמותה
<http://new.assiwar.org/?LanguageId=2&System=Item&MenuId=6&PMenuId=6&CategoryId=10&ItemId=170>

עמותת אל-סיוואר (3.11.2008), דוח עבודת העמותה לשנת 2007.

אתר העמותה:

<http://new.assiwar.org/?LanguageId=2&System=Item&MenuId=6&PMenuId=6&CategoryId=10&ItemId=107>

ועד הפעולה למעמד האישה הפלסטינית בישראל (2006), "מעמד הנשים הפלסטיניות אזרחיות ישראל". דוח הארגונים הלא-ממשלתיים, מוגש לוועדת האו"ם הממונה על ביעור כל צורות האפליה נגד נשים (CEDAW).

אתר ערב 48 (24.2.2010), "זחאלקה: התגברות הפשיעה היא אסון לחברה הערבית בארץ".
www.arabs48.com/print.x?cid=6&id=69050 (בערבית).

אורלי אלמגור-לוטן (23.11.2009), **אלימות נגד נשים – ריכוז נתונים לשנת 2009 והתמודדות עם התופעה במבט משווה**. מוגש לוועדה לקידום מעמדה האישה לקראת היום הבינלאומי למאבק באלימות נגד נשים. הכנסת: מרכז המחקר והמידע.

שירה בן שושן-פורסטנבר (כתיבה). 3.11.2003. **מסמך רקע לדיון בנושא: "אלימות נגד מורים"**. מוגש לוועדת החינוך והתרבות. הכנסת מרכז המחקר והמידע.

מונא ח'ורי-כסאברי ושלהבת עטר-שוורץ (יוני-ספטמבר 2008), **"אלימות בקרב תלמידים בבתי ספר ערביים בישראל"**. חברה ורווחה, כח, 3-2: 203-223.

דפנה סידס-כהן ושמוליק חזקיה (17 יוני 2008), "אלימות כלפי זקנים והתעללות בהם. דף מידע". לציון יום המודעות הבינלאומי למניעת התעללות בזקנים. הכנסת: מרכז המחקר והמידע.

יניב רונן (23.2.2010). נתוני פשיעה בחברה הערבית בישראל. מוגש לוועדת הפנים והגנת הסביבה.
הכנסת: מרכז המחקר והמידע.

לקט נתונים מתוך השנתון "ילדים בישראל – 2009". המועצה הלאומית לשלום הילד, דף הבית <
פרסומים.

www.children.orgil/Files/File/Leket%20Shnaton2009.doc

סדנה: תקיפה מינית נגד גברים בזמן מלחמה

תוכנית המחקר הפמיניסטי במדה אירחה את פרופ' דוברובקה זרקוב להרצאה בנושא "תקיפה מינית נגד גברים בתקופות מלחמה ונרטיבים תקשורתיים על מלחמה וגבריות"

"העיתונות האמריקאית, שכיסתה בהרחבה את התקיפה המינית של חיילות וחיילים אמריקאים נגד אסירים עיראקים בכלא אבו ע'ריב, הציגה את התוקפים כחריגים, כמי שפועלים מחוץ לתרבות הצבאית ואינם מייצגים את החברה האמריקאית," כך אמרה פרופ' דוברובקה זרקוב בהרצאה במדה אלכרמל.

תוכנית המחקר הפמיניסטי במדה אלכרמל הזמינה את זרקוב להרצאה בנושא " כיוונים, אי-נראות, פגיעויות ונרטיבים תקשורתיים על מלחמה וגבריות מפרספקטיבות שונות". מחקרה של זרקוב עוסקים במדיניות הייצוג התקשורתית בנושא מגדר, מין וגזע בהקשרים של מלחמה ו אלימות.

ההרצאה התבססה על מחקר של העיתונות הסרבית והקרוואטית בתקופת מלחמת האזרחים (1991-1995), המצביע על הבדל מהותי בין הכיסוי התקשורתי של תקיפה מינית נגד נשים ונגד גברים. העיתונות הסרבית לא התייחסה כלל לתקיפה מינית נגד גברים, ואילו העיתונות הקרוואטית התייחסה לכך מעט ולעתים רחוקות בלבד; מתוך 120 טקסטים על אלימות בזמן המלחמה בשנים 1992-1993, התייחסו 30 מהם לתקיפה מינית נגד נשים, ורק 4 התייחסו לתקיפה מינית נגד גברים. זרקוב טוענת שאין התייחסות לסוגיה כדי שלא לפגוע בתדמית הגבריות.

במקרה של כלא אבו ע'ריב, סיפרה זרקוב שהתקשורת האמריקאית (ה"ושינגטון פוסט" ו"הניו יורק טיימס") אמנם דיווחה שהיו תקיפות מיניות נגד אסירים עיראקים, אך הציגה את התוקפים כמוזרים, שוליים, כאלה שאינם מייצגים את החברה האמריקאית, בניסיון לשמור על דימויה כחברה דמוקרטית בעלת ערכים גבוהים; הצגת הקורבנות, לעומת זאת, אינה משליכה על החברה האמריקאית, אלא רק מציגה את העיראקים כחלשים.

בהרצאתה התייחסה זרקוב לעמדות השונות של התנועה הפמיניסטית בארצות הברית בסוגיה, והזכירה שלוש תפיסות: תפיסה מהותנית, שתהתה על יכולתן של נשים לבצע פשעי מין; תפיסה שניסתה לעמוד על השלכותיהם של פשעים אלה על החברה האמריקאית; ותפיסה שניסתה לחבר בין גברים עיראקים לגברים שחורים, תוך התעלמות מההקשר של המלחמה נגד עיראק, האיסלאמופוביה וההיסטוריה של הגזענות בחברה האמריקאית.

לפרטים נוספים נא לחצו כאן

פעילות שוטפת במדה אלכרמל

סדנה: הסנגור המשפטי הבינלאומי

"עלינו להבין את מגבלות הסנגור המשפטי במצבנו. המשמעות של הגדרת ישראל כמדינה יהודית היא שיש במדינה אלמנטים שאי אפשר לשנות, המעוגנים בעשרות חוקים שיש בהם אפליה גזענית ברורה." אלה חלק מדבריו של ד"ר יוסף תייסיר ג'בארין, מנכ"ל מרכז דראסאת ומרצה למשפטים באוניברסיטת חיפה, במהלך סדנה שיזם מרכז מדה אל-כרמל.

פרופ' נדום רוחאנא, מנכ"ל מדה ויו"ר פרויקט "ההשתתפות הפוליטית", פתח והנחה את המושב הראשון. עו"ד חוסיין אבו חוסיין, יו"ר ארגון אתיג'אה – איחוד העמותות הערביות, ציין כי השאלה אם ישראל היא מדינת חוק אינה רלבנטית, שהרי גם בדרום אפריקה של האפרטהייד המדינה פעלה לפי החוקים שלה. מנכ"ל מרכז עדאלה, עו"ד חסן ג'בארין, אמר כי שימוש יתר בכלים משפטיים עלול ליצור בקרב העם המדוכא והמקופח את האשליה שהוא חי במשטר דמוקרטי.

השופט בדימוס ראייק ג'רג'ורה ציין כי בישראל נהוגה מדיניות גזענית ומפלה מאז 1948. ג'רג'ורה התייחס לניסיונו כשופט ואמר כי בתי המשפט בישראל לא יכולים לשנות הרבה, היות שהם כפופים לחוקים גזעניים מן הסוג הגרוע ביותר. ד"ר האלה ח'ורי-בשאראת מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב סקרה את מסלול הסנגור הבינלאומי ואת האפשרויות העומדות בפני האזרחים הפלסטינים. ד"ר ראיה זריק ממרכז מינרבה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב ציין כי המשפט לא מבקש להשיג צדק חברתי, כי הוא מתייחס רק לאירוע משפטי מבודד ולעובדות הרלבנטיות לו.

לפרטים נוספים לחצו [כאן](#)